

ПУТЕВИМА РЕЧИ

Зборник радова у част Даринки Гортан Премк

Уредник:
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд
2017.

Марта Ж. Бјелетић*

Институт за српски језик САНУ

Београд

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА С.-Х. ГЛАГОЛА
КАПАТИ 'STILLARE'
(ПОЛИСЕМИЈА ИЛИ ХОМОНИМИЈА?)**

У раду је анализирана лексикографска обрада с.-х. глагола *капати* у два описна речника српско-хрватског језика, РЈА и РСА. Установљено је да оба речника дефинишу исто основно значење ('капати кап по кап'), али да се дијалекатски значења не поклапају у потпуности. То је условљено, с једне стране, концепцијским разликама двају речника, а с друге – различитим бројем расположивих дијалекатских извора из којих су црпена значења разматраног глагола. Са становишта раздвајања полисемије и хомонимије, глагол *капати* (са својим префигираним облицима) у РСА није доследно обрађен. Најчешће се третира као полисемантичан, осим у случају облика са префиксом *од-*, где су издвојена два хомонима: *откапати*¹ 'капљући исцурити, отећи, оцедити се' и *откапати*² 'јако озебити, смрзнути се'. Рад представља увод у шире проучавање семантике континуаната псл. **kapati*, које би могло допринети утврђивању коначног порекла овог етимолошки проблематичног прасловенског глагола.

Кључне речи: српско-хрватски језик, лексикографија, семантика, полисемија, хомонимија, етимологија, глагол, *капати*.

У току рада на *Приручном етимолошком речнику српског језика* (ПЕРСЈ) аутору ових редова допала је обрада глагола *капати* 'падати кап по кап'. На први поглед је изгледало да се ради о етимолошки непроблематичној речи, будући да се српски глагол регуларно изводи од псл. глагола

* marta.bjeletic@isj.sanu.ac.rs; marta.bjeletic@gmail.com

** Овај прилог је резултат рада на пројекту 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*”, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

**kapati*, добро потврђеног у свим словенским језицима. Испоставило се, међутим, да псл. **kapati* нема општеприхваћену етимологију. Најчешће се тумачи као ономатопеја (нпр. Skok 2: 40–41; Sławski 2: 50; Machek 239–240 s.v. *kapati* 1; ESJS 302–303) и доводи у везу са лит. *kapnóti* 'капати (о киши)' (Sławski l.c.; Fraenkel 217), али има и аутора који признају да је реч – с обзиром на своју разубјену семантику – у суштини нејасна (нпр. Bezlaј 2: 17 s.v. *kápati*, 17–18 s.v. *kapljáti*). У нашем случају недоумицу је изазвао и однос глагола *kānati* 'падати кап по кап' према *òkanati* 'заморити се, намучити се' и *skānati* 'пропасти, погинути', који ће као одреднице такође бити обрађени у ПЕРСЈ.

Увид у упоредни словенски материјал показао је да су континуанте псл. **kapati* у већини словенских језика развиле (или можда наследиле) значења 'мучити се', 'слабити, пропадати', 'умирати, црквати' и сл., за која поједини аутори упућују на лит. *kāpanoti* 'убијати, клати', *nusikāpanoti* 'умирати, црквати' (Sławski l.c.; Bezlaј l.c.; Fraenkel 1: 216–217) или пак на лит. *kópti* 'пузати, милети', лет. *kāpt* 'пузати, милети, ићи, ходати' (Machek 240 s.v. *kapati* 2); има и тумачења према којима псл. **kapati* стоји у вези са псл. **kopati* (ЭССЯ 9: 144–145).

Уверени смо да је кључ за решавање етимологије псл. глагола **kapati* управо његова семантика. Стога је потребно спровести детаљну семантичку анализу свих његових континуаната, на основу које би се – као прво и основно – установило да ли је у питању један глагол са развијеном семантиком или можда два (или више) формално истоветна глагола различитог порекла. Тек након тога би се могле одредити даље везе разматране полисемантичне речи (односно евентуалних хомонима) на индоевропском плану, што би допринело и утврђивању њеног (односно њиховог) крајњег порекла.

Као увод у тако замишљено истраживање послужиће овај прилог, у којем ћемо показати како је – са становишта разликовања полисемије и хомонимије – обрађен глагол *kānati* у два описна речника српско-хрватског језика, РЈА и РСА.¹

Одлучили смо се за РЈА и РСА због тога што су то наши најобимнији и најпотпунији једнојезични речници, који, осим тога, пружају увид у различите хронолошке пресеке (глагол *kānati* је у РЈА обрађен у 17. свесци, објављеној 1897, а у РСА у 9. књизи, објављеној 1975). Први је историјски и делимично савремени речник хрватског или српског језика који, кад су у питању дијалекти, доноси грађу прикупљену у XIX веку.

¹ О разграничењу полисемије и хомонимије у српско-хрватском језику в. Гортан Премк 1984; Тафра 1986. Детаљно о полисемији в. Гортан Премк 2004. Детаљно о хомонимији в. Шипка 1990. О обради хомонимије у речницима српско-хрватског језика в. Širka 1990.

Други је речник савременог књижевног српско-хрватског језика и знатно већег броја дијалеката, са грађом од половине XIX века па све до данас. Речници се међусобно разликују и у погледу концепције, што се огледа у различитој семантичкој, фразеолошкој и илустративној обради истих речи (за детаљан опис лексикографског поступка у ова два речника в. Грицкат 1981).

У RJA опис значења долази после наслова одреднице. Оно се описује другим речима или се место тога дају синоними, а код обичних речи често се даје само превод на латински.² Иза те опште дефиниције,³ у некој врсти увода, дају се граматички, историјски и географски подаци о облицима речи, о времену њене појаве, о њеној распрострањености у времену и простору. У уводу се наводи и етимологија речи. Затим следе потврде речи поређане временским редоследом извора. Ако су значења речи или њене синтаксичке везе развијенији, чланак се дели на одсеке тако да се свако значење или свака синтаксичка веза обрађују у свом одсеку. На првом месту даје се основно значење, из којег су се развила друга, а затим долазе та друга значења према историјском реду потврда или према логичком реду развитка значења. Поједини одељци означавају се бројевима или словима (детаљније в. RJA XXIII: 67–69).

Општа дефиниција глагола *kāpati*, *kāplēm* (*kāpām*)⁴ гласи: 'stillare, падати на капље (кап по кап)'. Затим следе дефиниције из старијих речника, а онда и систематизација значења:⁵

1. **непрелазно – а.** 'капати на капље, кап по кап'; а) 'уопште'; *aa*) субјекат је капља или уопште нешто житко: Киша кад хоће да падне, најприје почне капати, овамо спадају и овакви примери у метафоричком смислу: Ако не цури, а оно капље; *bb*) у пренесеном смислу, о нечему што је ситно (гамад): Из њега жива почеше црви капати; *bb*) у пренесеном смислу, о нечему што није телесно: Сврху никих чини само капати обилност; б) као имперфективни глагол према *искапати*, у пренесеном значењу 'чезнути (о очима)': К теби капљу очи наше; в) као имперфективни глагол према *скапати*, у значењу

² Даничић је настојао да значење опише што је могуће детаљније, па је због тога повремено стварао веома замршене дефиниције. Његови настављачи су то исправили.

³ „Оно опште значење, извучено испред семантичке и граматичке разраде, налази се у вези с једном од главних Даничићевих идеја – наиме, да свака реч има своје ембрионално значење, које се после развија и разгранава. Такав је био принцип у обради Гримовог речника, а такво је, уосталом, било лексиколошко начело оновремене филологије уопште” (Грицкат 1981: 9–10).

⁴ За различите облике презента в. Милановић 1972: 77, id. 1975: 80–85, id. 1977: 304, 305.

⁵ Како је немогуће у овом прилогу представити читаве речничке одреднице, ми ћемо их скратити и прилагодити потребама рада (у погледу језика, писма, самим тим и азбучног уместо абecedног реда којим се наводе значења).

'гинути, пропадати, чамити (о људском телу и уопште о чељадету)', нпр.: капати над књигом, у тамници, и често код проклетства: Рђом капао!; **б.** 'пуштати кроз себе нешто житко да пролази и пада капљама (о крову, кући, посуди)'; **в.** 'пуштати из себе да нешто тече и пада капљама' (са инструменталом: Горе ће капати слатким вином); **2.** прелазно, као каузално 'чинити да нешто капље'.

РЈА доноси и већину префигурираних облика овога глагола:

дòкапати, дòкапљѐм / дòкапãм рф. 'свршити капање, не капати даље';

зàкапати, зàкапãм / зàкапљѐм рф. 'пошкропити': Ће си то воском прслук закапа?;

ìскапати, ìскапљѐм рф. 'истећи капљући': Очи ти искапале! – Док су моје очи искапале све плетући од злата кошуљу – Да ти срце искапље!;

нàкапати, нàкапљѐм рф. 'satis destillasse'; значења се прецизирају на основу наведених примера употребе: 'напунити се кап по кап': накапала пуна копања вина, 'нацедити кап по кап': Стуци у авану пол лота зрнах, накапљи на њих 15 капљи срешова олеа, 'капљући наквасити': Већ ето ти уз кољено љубе, на десну се наслонила руку па прољева сузе низ образе; како њојзи грозно ударају, све је твоје гусле накапала;

òкапати, òкапљѐм рф. 'destillare, perire'; а) 'исто што *искапати*'; б) 'измучити се'; в) 'скапати, пропасти, сагњити': окапао у тамници – Докле би ти кости окапале; примера се нашло само у народним песмама: Онђе ће ти окапати глава – Те га баци у своју тавницу, ту ће њему кости окапати;

пòкапати, пòкапљѐм (пòкапãм) рф. 'покропити, пошкропити'; а. као прелазан глагол – а) с објектом: Дорина му крвца покапала – Марка сузе грозне покапале – Ако ко пакапа крвљу хаљину; б) без објекта, само у примеру: Окрени лице своје на југ и покапљи према југу; б. као непрелазан глагол: Око њега крвца покапала (сви примери из НП су са именицом *крвца*); в. пасив: Те дарова Томића Мијата бошћалуком крвљу покапавам;

прòкапати, прòкапљѐм (прòкапãм) имрф. (sic!) 'почети капати'; а) као непрелазан глагол: Пак се једва опорави ... гдје прокапа зној крвави – Зар је моја прокапала кула? – Кад удара да прокапају ријетке, али обилате капље дажда; б) као прелазан глагол: Тука Тала сузе прокапале;

скãпати, скãпãм / скãпљѐм рф. 'од муке, од јада, од каквог другог тешког стања';⁶ погинути, умрети': Тврда мука кад дође на чоека, ваља да трпи, док скапље – Дотужило, да од глади скапа – Матица од многог ношења јајца ... мора скапати;

⁶ Ово није дефиниција значења, већ појашњење контекста.

ūkapati, *ūkapām* рф. **а.** непрелазно 'накиснути, нападати (о киши)'; **б.** прелазно 'улити у нешто кап по кап': Укапај мало лоја на крпу, па му метни.

Поступак у РСА је другачији. Пошто је у питању речник савременог језика, а не етимолошки речник (како се наглашава у уводном делу првог тома), приликом набрајања значења полази се од оног које је данас најобичније и најраспрострањеније, а остала се нижу логичким редом. Ипак, ако је значење које је најближе етимолошком још у широкој употреби, даје се на првом месту (РСА 1: XXX–XXXI). Редослед значења може бити прилично флексибилан, што значи да се може направити више различитих а успешних систематизација, посебно између значења означених бројевима и подзначања означених словима, којих има више, а која се могу груписати на разне начине.⁷ То посебно важи за глаголе, од којих многи имају изузетно сложу семаантичку структуру. На представљање значењске структуре дате глаголске или било које друге лексеме у извесној мери утиче и порекло примера, у хронолошком, ауторском и фреквенцијском смислу. Исто тако, већ обрађени префиксални глаголи са истом основом могу сугерисати редослед значења и морају се консултовати ради методолошке уједначености обраде (в. Радовић Тешић 2014: 149, 151).

У РСА, за разлику од РЈА, значења инфинитива имају своја властита тумачења и дефинисана су искључиво помоћу инфинитива. Једна од одлика овог речника јесте да веома разуђено показује значења одреднице (Грицкат 1981: 8).⁸

Ево како је у РСА обрађен глагол *kāpati*, *-nām* / *-nĕm*:⁹

1. 'падати, цурити кап по кап'; **2. а.** 'сипати, изливати у капљицама, кап по кап', **б.** 'лити, проливати', **в.** 'прскати, поливати, преливати'; **3. а.** 'пуштати са себе течност да се слива кап по кап', **б.** 'пуштати, пропуштати воду, прокапљивати, прокишњавати', **в.** '(о очима) проливати, ронити сузе'; **4. фиг. а.** 'пристизати, притицати лагано и стално (о добити, новцу)', **б.** 'постепено настајати, ширити се, узимати маха', **в.** 'тећи, ређати се један

⁷ Детаљније о степенастом представљању значења речи в. Радовић Тешић 2002.

⁸ „Свако значење појединих речи давано је под засебном тачком. Ако су у питању биле само нијансе блиске по значењу, даване су под истом тачком. ... За поједина значења трудили смо се да дамо описне, а не синонимске дефиниције; тек после описне дефиниције наводили смо изразите синониме, који су – као што је познато – у језицима ређи. Навођени су и потпуни антоними, кад год су могли послужити као допуна дефиниције. ... Дефиниције нисмо увек узимали дословно из извора и појединих речника, већ смо их преиначавали у тежњи да им дамо јаснију и концизнију стилизацију. ... Каткада смо место дефиниције давали пример кад је он довољно јасно и одређено могао да је замени” (РСА 1: XXX–XXXI).

⁹ Због ограниченог простора не наводимо примере употребе за основно значење и његове нијансе.

за другим', г. 'нестајати, ишчезавати'; **5.** фиг. **а.** 'проводити време у врло напорном раду, радити без предаха, изгарати, мучити се': Од јутра до мрака све кап'о на раду – Вукоман је ноћима и ноћима капао над листићима; **б.** 'чамити, злопатити се, пропадати, скапавати, трунути': С тебе данас капљем у тамници – Ко је Србин и Српскога рода ... | А не дош'о на бој на Косово, | Од руке му ништа не родило! | ... Рђом кап'о док му је колена!; **в.** '(о очима) пропадати услед упорног гледања, напрезања': Свима [су] очи капале пред излозима; **г.** 'жудети, чезнути': ... а њему душа капље за послом.

РСА такође доноси префигиране облике, закључно са префиксом *од-*:¹⁰

закapati, -нљѐм рф. **1.** 'почети капати': Роса закапа с лишћа, **2.** 'покапати, поквасити';

искapati, -нљѐм (-āм) рф. **1.** 'истећи, излити се капљући, кап по кап'; **2.** (о очима) **а.** 'изгубити сјај, живост, сасушити се од туге, плача', **б.** (у клетвама или заклинању) 'исцурити, истећи': Обе оне очи искапале, | Које тебе не би погледале – Које око заплакало, одмах искапало! Лица, Очи ми искапале, ако сам видила Пољица; **3.** (очи) 'плачући, лијући сузе исцедити, сасушити'; **4.** 'покапати, попрскати';

накapati, -нљѐм (-āм) рф. **1.** 'излити у капљицама, кап по кап; нацедити кап по кап'; **2.** 'наквасити, натопити капљицама, изливајући, сипајући кап по кап; попрскати, препрскати'; **3. а.** 'нагомилати се, накупити се капљући, цурећи кап по кап', **б.** 'наточити се, излити се, пасти на нешто (у нешто) у капљицама, кап по кап'; **4.** 'напунити се, испунити се капањем (о каквом суду)';

накapati се рф. **1.** 'нацедити се, излити се, наточити се капљући из нечега'; **2.** покр. 'намучити се, напатити се': Не сме да лежи онде, где капље са стреје, јер би се после и дете накапало (намучило) – Ја сам се с моема децама накапала, док сам ји очувела Велике Пчелице;

окапати, -нљѐм (-āм) рф. **1.** 'истећи, излити се капљући, искапати'; **2. а.** 'опастити крунећи се, округити се (о презрелом жити)': Окапа ти пред двором шеница | Нека капље, мила мајко моја; | Нека капље да би окапала! – Окапа ми жито, морам гледати за ладовине да пожњем јер ће све пропасти и окапати, **б.** 'проћи, протећи, минути (о времену)': Сапутник ми је човјек ... чије су најбоље године окапале на робији; **3. а.** 'провести већи део времена, задржати се на неком месту, на некој дужности и сл.': Овај човек окапа ту и не долази својој кући,¹¹ **б.** 'проводећи много времена на нечему, негде, заморити

¹⁰ У поређењу са РЈА, недостаје облик *докапати* (али има *ддокапати* 'завршити капање', са примером из РЈА), као и облици *покапати, прокапати, скапати, укапати* (који ће бити обрађени у будућим томовима речника).

¹¹ Чини се да је глагол у овом примеру несвршен, па би пример пре спадао у одредницу *окапати*¹.

се, намучити се': ... сједим на кревет и онако сједећи окапљем – Окапасмо чекајући; **4. а.** 'пропасти, настрадати, скапати (у затвору или у каквој тешкој неприлици)': Ако ... желиш да ти дете ... окапље у апси, дај му да пије вино, **б.** 'распасти се, иструнути (о костима, остацима људског тела)': Сахрањен је на мјесту погибије, осим главе која је окапала на бедемима Оногошта, **в.** покр. 'пропасти од хладноће, зиме, смрзнути се': Окапати значи смрзнути се: Руке ми окапаше околина Крушевца;

*откапати*¹, -пљѐм / -ѐм рф. **1. а.** 'капљући исцурити, отећи, оцедити се', **б.** 'исцурити кроз какав отвор из нечега (о зрнима)', **в.** 'капљући изгубити влажност, осушити се'; **2. а.** 'одвајајући кап по кап издвојити део течности из неке посуде', **б.** 'испакати, испустити сузе из очију';

*откапати*², -ѐм рф. покр. 'јак озеисти, прозеисти, смрзнути се': Откапаше му руке и ноге – Толико је зима да ми откапа нос М. Пожаревац, Тимок, Црна Река.

Након анализе презентираниог материјала уочене су одређене сличности и разлике. Као основно (односно најраспрострањеније) значење глагола *kāpati* у оба речника издваја се значење 'падати кап по кап'. У оба речника регистрована су и секундарна значења,¹² систематизована у складу са принципима израде речника. У РЈА су дефинисана следећа секундарна значења глагола у основном облику: 'чезнути (о очима)' и 'гинути, пропадати, чамити (о људском телу, чељадету уопште)', уз коментар да су се та значења развила под утицајем префигираних облика *искапати* и *скāпати*. У РСА је дијалекатско секундарних значења нешто шири: 'притицати (о добити, новцу)', 'постепено настајати, ширити се, узимати маха', 'тећи, ређати се један за другим', 'нестајати, ишчезавати', 'радити без предаха, изгарати, мучити се', 'чамити, злопатити се, пропадати, скапавати, трунути', 'пропадати услед упорног гледања, напрезања (о очима)', 'жудети, чезнути'. Разлика у броју секундарних значења условљена је, с једне стране, концепцијским разликама двају речника, будући да „РЈА од самог почетка представља мање речник описних дефиниција, а више речник синтагматских, синтаксичких, фразеолошких и сличних потврда, датих у контекстима, што омогућује да се сагледају све вредности значења и употребе једне речи” (Грицкат 1981: 9), док је РСА превасходно усмерен ка што потпунијем приказивању значења одредница. Са друге стране, РСА је, у односу на РЈА, имао на располагању већи број дијалекатских извора из којих су црпена значења глагола *kāpati*.

¹² Под секундарним значењима овде подразумевамо само она која се не односе на проток течности. Значења типа 'проливати, прскати', 'квасити', 'прокишњавати', 'ронити сузе' итд., иако такође секундарна, третирамо као нијансе основног значења и овом приликом не узимамо у разматрање.

Поређење префигурираних облика може се спровести само делимично, будући да РСА још увек није завршен. У РЈА је ситуација следећа: облици *òкапати*, *зàкапати*, *ìскапати*, *нàкапати*, *пòкапати*, *прòкапати* и *ùкапати* носе само основно значење или његове варијанте; облик *òкапати*, поред основног, има и значења 'измучити се' и 'скапати, пропасти, сагњити'; облик *скàпати* није забележен у основном значењу, већ само као 'погинути, умрети'. Нешто другачије стоји ствар у РСА: облици *зàкапати*, *нàкапати* и *òткàпати*¹ носе само основно значење; повратни облик *нàкапати се*, поред основног, има и значење 'намучити се, напатити се';¹³ облик *òкапати*, поред основног, има низ секундарних значења: 'опати крунећи се, окрунити се (о презрелом житу)', 'проћи, протећи, минути (о времену)', 'провести већи део времена, задржати се на неком месту, на некој дужности и сл.', 'проводећи много времена на нечему, негде, заморити се, намучити се', 'пропасти, настрадати, скапати (у затвору или у каквој тешкој неприлици)', 'распасти се, иструнути (о костима, остацима људског тела)', 'пропасти од хладноће, зиме, смрзнути се'; као посебна одредница издвојен је облик *òткàпати*² 'јакò озепсти, прозепсти, смрзнути се'.

Очигледно је да се у оба речника глагол *капати* са својим префигурираним облицима третира као полисемантичан глагол, чија се сва секундарна значења изводе из основног и одређују као пренесена, односно фигуративна.¹⁴ У РЈА се чак нуди и објашњење семантичког развоја – значења 'измучити се' и 'скапати, пропасти, сагњити' изводе се из 'искапати, истећи капљући': „... управо се мисли: нестати (од муке, од невоље), као што нестане онога што окапље (искапље)” (РЈА s.v. *òкапати*).

Ово објашњење подудар се са тумачењима која налазимо у појединим етимолошким речницима: „Псл. **kapati* је у неким словенским језицима секундарно развило значење 'слабити, пропадати; умирати, цркати', настало, несумњиво, депревербацијом од глагола са префиксима *sz-*, *izv-*, који су и данас чешћи у том значењу.¹⁵ Првобитно значење било је 'истећи кап по кап, до краја' > 'постепено западати у све горе стање (физичко, материјално); слабити, пропадати, умирати”” (Sławski 2: 55 s.v. *kapieć*).

¹³ Иако овде не разматрамо повратне облике анализираних глагола, облик *нàкапати се* навели смо као пример рефлексивног глагола код којег се развило ново значење у односу на неповратни парњак.

¹⁴ О фигуративним значењима у описним речницима детаљније в. Радовић-Тешић 1984; Гортан Премк 2014.

¹⁵ Још једном подсећамо да се у РЈА глагол *капати* у значењу 'чезнути (о очима)' третира као имперфективни глагол према *искапати*, а у значењу 'гинути, пропадати, чамити' као имперфективни глагол према *скàпати* (в. горе).

Једини изузетак представља облик *òтkапати*. У РСА су издвојена два хомонимна глагола: *òтkапати*¹ pf. 'капљући исцурити, отећи, оцедити се итд.' и *òтkапати*² pf. 'јако озепсти, прозепсти, смрзнути се'. Није јасно зашто су у овом случају раздвојена значења 'искапати' и 'смрзнути се', која су s.v. *òкaпати*, на пример, дата под једном одредницом (в. горе). Или обрађивач није консултовао већ обрађене глаголе са истом основом, или се пак није сложио са претходним решењем.¹⁶ Ово, уосталом, није усамљен случај у лексикографској пракси: „Довољно је погледати описне речнике и уверити се у потпуну произвољност и недоследност третмана истих типова и конкретних значења час као факата полисемије, час као факата хомонимије” (Толстая 2008: 26).

Још се занимљивија слика добија када се упореди како су у два речника обрађени несвршени облици глагола са овим префиксом. У РСА су издвојена два хомонимна облика – *òтkáпати*¹, *òтkāпāм* impf. 'в. *òкáпати*² [тј. откопавати, М. Б.]': Кад је тамо дошла ... почме откапат гроб НПp¹⁷ и *òтkáпати*², *òтkāпāм* impf. 'в. *òкáпати*¹ [тј. 'проводити време напорно радећи, мучећи се, злопатећи се', М. Б.]'¹⁸: Сад није друге већ откапати [у тамници] – Лугари и пољари старјешину сама туже, а он мора да откапа и да се врња апелавати Буковица, Проклета је [вјештица], из гроба изилази, те откапа за своја недјела Срби-Граничари, Никола ће за своја дјела одкапати прије или послје Лика.

Последњи пример, из Лике, преузет је из РЈА, али се тамо налази на другом месту. Наиме, у РЈА је регистрован само један глагол *òтkáпати*, *òтkāпāм*, имперфектив од *òтkапати* (= *òтkáпати*¹ у РСА). У одредници се наводе примери употребе глагола у основном значењу: А покојне одкапају [тј. ненавидници], кад за њима бисно лају – Псето почне с ногама чепкрат и земљу одкапат ... – Кад је тамо дошла ... почме откапат гроб, а као друго значење издваја се 'бити кажњен', илустровано управо тим примером и пропраћено коментаром: „Развитак је значења нејасан”. Недоумицу је можда изазвала и сама дефиниција значења, другачија од оне која је дата у РСА.¹⁹

Ови примери нам, међутим, показују још нешто. Глагол *kāпати* (са својим префигираним облицима) у РСА се експлицитно одваја од глагола *kòпати*. У РЈА је веза *kāпати* и *kòпати* стављена под сумњу управо указивањем на нејасност семантичког развоја. Ова чињеница је посебно

¹⁶ Напомињемо да у РЈА уопште није регистрован овај облик.

¹⁷ Пример преузет из РЈА, в. даље.

¹⁸ И овде примећујемо извесну методолошку недоследност: облици *òкáпати*¹ / *òтkáпати*² 'проводити време мучећи се, злопатећи се' носе различите експоненте. Исто важи за *òкáпати*² 'окопавати' / *òтkáпати*¹ 'откопавати'.

¹⁹ „... наша представа о присуству или одсуству семантичког јединства зависи од начина експликације семантике речи и може се мењати” (Толстая 2008: 28).

занимљива у светлу етимолошких тумачења псл. **kapatī*, јер према неким од њих тај глагол стоји у вези са псл. **kopati* (в. горе).

Без намере да прејудицирамо резултате нашег даљег проучавања семантике континуаната псл. глагола **kapatī*, цитираћемо неке констатације Светлане Толстој које ће, претпостављамо, представљати окосницу тог проучавања: „Добро је познато да семантички односи који се јављају у савременом језику могу одговарати логици историјског развитка значења речи. [...] Скуп значења прасловенске речи, фиксиран у речницима словенских језика (књижевног језика, историјским, дијалекатским, етимолошким итд.), представља резултат семантичког развоја смисаоних потенцијала садржаних у одговарајућој јединици прасловенског лексикона, при чему се тај развој одвијао у разним правцима и у разним временима. [...] Укидање језичких (барем у оквиру сродних језика) и временских ограничења даје лексичкој семантици словенских језика (словенској семасиологији) општесловенску перспективу и прасловенску ретроспективу, а то са своје стране мења садржину кључних појмова и категорија лексичке семантике као што су синонимија, полисемија, хомонимија, антонимија ...” (Толстая 2008: 11–12). „... у већини случајева хомонимија је последица разилажења значења и семантичког удаљавања некада сродних речи, при чему степен удаљености, који би оправдавао третирање таквих речи као хомонима – није лако одредити” (ор. cit. 47).

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан Премк 1984:** Д. Гортан Премк, Полисемија и хомонимија у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, 40, 11–19.
- Гортан Премк 2004:** Д. Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гортан Премк 2014:** Д. Гортан Премк, Фигуративна значења у српској лексикографији, у: Р. Драгићевић (ред.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 155–165.
- Грицкат 1981:** И. Грицкат, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ (приказан на глаголима са префиксом *за-*), *Наш језик*, 25/1–2, 3–23.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков* (ред. О. Н. Трубачев), 1–, Москва: Наука, 1974–.
- Милановић 1972:** Б. Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаком презентском основом, *Наш језик*, н. с., 19/2–3, 69–118.

- Милановић 1975:** Б. Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаким презентском основом (наставак), *Наш језик*, н. с., 21/1–2, 27–124.
- Милановић 1977:** Б. Милановић, Глаголи на *-ати* са двојаким презентском основом (свршетак), *Наш језик*, н. с., 22/4–5, 163–306.
- Радовић-Тешић 1984:** М. Радовић-Тешић, Проблем обраде фигуративних значења у описним речницима, у: Ј. Јерковић (ред.), *Лексикографија и лексикологија. Зборник радова*, Нови Сад – Београд: Матица српска, Институт за српскохрватски језик, 147–150.
- Радовић-Тешић 2002:** М. Радовић Тешић, О степенастом представљању значења речи, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији, Нови Сад – Београд: Српска академија наука и уметности – Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 141–147.
- Радовић-Тешић 2014:** М. Радовић Тешић, Распоређивање значења речи у српској лексикографији, у: Р. Драгићевић (ред.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 141–153.
- РСА:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, 1–, Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Толстая 2008:** С. М. Толстая, *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*, Москва: Индрик.
- Шипка 1990:** Д. Шипка, Лексичка хомонимија на примеру савременог српскохрватског стандардног језика, у: *Радови*, XV, Сарајево: Институт за језик и књижевност у Сарајеву, 7–173.

*

- Bezljaj:** F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–V, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977–2007.
- ESJS:** *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. E. Havlová), 1–, Praha: Academia, 1989–.
- Fraenkel:** E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II, Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- Machek:** V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Academia, 1968².
- RJA:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU, 1971–1974.

- Sławski:** F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, I–V (a – łączy), Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- Šipka 1990:** D. Šipka, Obrada homonimije u rječnicima srpskohrvatskog jezika, *Јужнословенски филолог*, 46, 69–85.
- Tafra 1986:** B. Tafra, Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem), *Filologija*, 14, 381–393.

Marta Bjelečić

LEXICOGRAPHIC TREATMENT OF THE S.-CR. VERB *KAPATI* 'STILLARE'
(POLYSEMY OR HOMONYMY?)

Summary

This paper offers an analysis of the lexicographic treatment of the S.-Cr. verb *kapati* 'stillare' in two descriptive dictionaries of the Serbo-Croatian language – RJA (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*) and RSA (*Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*). In both dictionaries one the same meaning ('to drop') is defined as basic, while the registers of secondary meanings do not completely coincide. This is due, on the one hand, to different concepts of the two dictionaries, and on the other, to unequal corpora of available dialectal sources from which the meanings of a given verb were excerpted. From the standpoint of distinction between polysemy and homonymy, the verb *kapati* (with its prefixed forms) has no consistent treatment in RSA. It is usually considered a polysemantic verb, except in the case of the form prefixed by *od-*, where two homonyms are distinguished: *otkapati*¹ 'to leak out, drain out' and *otkapati*² 'to catch cold, get frozen'. This paper is an introduction to a more complex investigation of semantics of the continuants of PSI. **kapati*, which might contribute to establishing the final origin of this etymologically problematic Proto-Slavic verb.

Keywords: Serbo-Croatian, lexicography, semantics, polysemy, homonymy, etymology, verb, *kapati*.